

2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri

International Turkic World Educational Sciences and Social Sciences Congress,
held in memory of Hodja Ahmet Yesevi year 2016
Международный Конгресс тюркского мира по педагогике и общественным наукам,
посвященный памяти Ходжа Ахмета Ясеви

II. CİLT EĞİTİM BİLİMLERİ

EDİTÖR
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK

Ankara / 2016

Hoca Ahmet Yesevî Hikmetlerine Değerler Eğitimi Açısından Bir Bakış

Wisdom Of Khoja Ahmet Yasawi At A Glance To Terms Values Education

Doç. Dr. Bülent ARI *
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN **

Öz

Hoca Ahmet Yesevî hem edebiyat hem de kültür tarihimiz açısından önemli bir isimdir. Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi ve yayılmasında rol oynamış bir Türk büyüğüdür. Onun "Hikmet" adıyla bilinen divanı günümüze gelinceye kadar Türk-İslam dünyasına ışık tutmuştur.

Yukarıda sıraladığımız niteliklerinden dolayı onu tanıyıp anlamak, hayatını, kişiliğini ve günümüze gelinceye kadar etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla M. Fuat Köprülü'nün "Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar" adlı eseri başta olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Bu bildirideki asıl amaç da Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinden yola çıkılarak, onun halkı eğitirken hangi değerlere başvurduğunu tespitiye yönelik olacaktır.

Bu amaçla onun hikmetlerinde (dinî, tasavvufî özlü sözler) halkı eğitirken sadakat-vefa, paylaşım, iffet, namus; yalan, kibir, kin-nefret, yalan, ahlâksızlık, gaflet, sosyal dayanışma ve birliktelik gibi olumlu ve olumsuz davranış ve değer yargılarını ne şekilde işlediği ve bu eğitimi gerçekleştirirken Türkçeyi ne kadar etkin bir şekilde kullandığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Elde edilen bulgular bir sonuç bölümü ile değerlendirilecek ve bildiri bir kaynakça bölümüyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmet Yesevî, Hikmet, Divan-ı Hikmet, Eğitim, Değerler Eğitimi.

Abstract

Khoja Ahmet Yasawi is an important person both for our literature and cultural history. He was a great Turk who played a role in establishment and spread of sufism (tasavvuf) culture in Anatolia. His book (diwan) known as "Wisdom" has enlightened Turcic-Islamic world up to now.

Because of his qualifications mentioned above, several studies notably M. Fuat Köprülü's work of "Early Sufis in Turkish Literature" have been carried out in order to know Khoja Ahmet Yasawi better, and to reveal his life, personality and influence until now. Main aim of this paper is to determine which values Khoja Ahmet Yasawi applied while educating the public based on his wisdoms.

*Mustafa Kemal Üniversitesi, bulentari01@gmail.com

** Mustafa Kemal Üniversitesi, khturkan@gmail.com

With this aim, it will be tried to reveal how he studied positive and negative behaviours and value judgements such as faithfulness-loyalty, share, chastity, purity; lie, arrogance, grudge-hate, immorality, negligence, social solidarity and unity, and how effective he used Turkish while performing this education. Findings obtained will be evaluated in a conclusion section, and the paper will be completed with the section of references.

Keywords: Khoja Ahmet Yasawi, Wisdom, Divine Wisdom, Education, Values Education.

1. Giriş

1.1. Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî ve Hikmetler Üzerine Notlar

Hoca Ahmet Yesevî, Türk-İslam coğrafyasının gönül ehli olan mutasavvıflarındandır. Hayatı hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte birçok kaynakta on birinci yüzyılın ikinci yarısında doğduğu ifade edilmektedir.

Menkıbelere göre, yedi yaşında Hızır'ın delaletine nail olan Ahmet Yesevî, Yesi'de Arslan Baba'ya intisap ederek ondan feyiz almaya başlar. Arslan Baba, onun hem eğitimini üstlenir; hem de manevi babası olur (Köprülü, 1991: 65; Özdemir, 2009: 19; Çakan, 2005: 20). Hocasından aldığı feyizle yüksek mertebelere kaydetmiş, zahir ve bâtına ait ilimler konusunda şeyhi tarafından çok güzel bir şekilde yetiştirilen Ahmet, şeyhi hayattayken halifeler arasında üçüncü sıraya çıkar (Kabaklı, 1994: 128)

Ahmet Yesevî, tasavvufî düşüncenin Türk dünyasına yayılmasında Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın başlamasında en çok hizmeti geçen ve Türk Düşünce tarihinde önemli bir yeri olan büyük bir Türk mutasavvıfıdır. Ahmet Yesevî'nin şiirleri Divan-ı Hikmet adıyla bir araya getirilmiştir. Hikmetlerde İslâmiyet'in ve tasavvufî düşüncenin esasları, güzel ahlâk, kıyamet hâlleri gibi konular üzerinde durulmuş, peygamberin mucizeleri ve evliyaların menkıbeleri anlatılmıştır (Güzel - Torun, 2014: 417-418). Hikmet, "felsefe, gizli bilinmeyen nokta, sebep, gerçeğe ve ahlâka ait kısa söz" anlamlarına gelir. Türkistan halkı Ahmet Yesevî'nin sözlerinde bu anlamları buldukları için onun şiirlerine hikmet demişlerdir (Güzel - Torun, 2014: 410). Toplumları var eden güç kaynağı o toplumdaki düşünürlerin ve sanatçıların eserlerinde mevcuttur. Ahmet Yesevî'nin eserlerinde de iki önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar: İslamiyet ve Türklük ile ilgili değerlerdir. İslamiyetin etkisiyle ortaya çıkan kültür ve medeniyet Ahmet Yesevî'nin eserlerinin içeriğini oluştururken onun eğitici şahsiyetini oluşturan bir diğer unsur da Türk kültür dünyasından gelen gelenek, düşünce ve uygulamalardır. Türkçe konuşan, Türkçe yazan ve o bölgenin motiflerini kullanan Türk mutasavvıfları eski Türk geleneğini İslâmîleştirerek halka benimsetmeye çalışmışlardır.

Ahmet Yesevî'nin insanlık yani değerler eğitimi anlayışının temelinde hoşgörü, alçakgönüllülük, vb. davranışlar bulunmaktadır. Ahmet Yesevî bilim dilinin Arapça, sanat ve edebiyat dilinin Farsça olduğu bir dönemde Türkçe konuşup Türkçe yazmış ve Türk motiflerini kullanarak Türklük bilincini canlı tutmaya gayret göstermiş diğer yandan da millî değerleri hikmetlerinde işlemiştir (Eraslan, 1991: 53). Yaşadığı Türkistan coğrafyasında bir taraftan söylediği hikmetlerle halkı aydınlatmış, bunun yanı sıra yetiştirdiği öğrencileri (hikmetleriyle aşıladığı değerleri vermek üzere) özellikle gayr-i müslimlerin bulunduğu topraklar başta olmak üzere çok farklı coğrafyalara göndererek görevlendirmiştir. Pir-i Türkistan'ın hikmetlerinin değerler eğitimi açısından temelinde her türlü inanca saygı, hoşgörü ehli gönül olabilmek tavsiye edilmiştir. Bildirimizde Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinden (Hayatı Bice, Hoca Ahmet Yesevî Divan-ı Hikmet, Ankara 2015) hareketle ilgili divandan tespit edilen "değerler eğitimi" kavramı üzerinde durulacaktır.

2. Divan-ı Hikmet'te Değerler Eğitimi

Ahmet Yesevî insanlara dil, din, ırk cinsiyet farkı gözetmeksizin, tatlı dil, güler yüz ve hoşgörü ile yaklaşılmasından yanadır. İnsana hizmet, İslam'ın emridir. Zira insan, Yaratan'ın yeryüzündeki temsilcisi ve O'nun sıfatlarına sahip olan tek varlıktır. İnsan, yaratılanların en üstünüdür. İnsan sevgisi ile Allah aşkı birbirine paralel bir düzlemde gelişir. Allah aşkı ile dolu olan insan, diğer insanlara

da aynı duygularla yaklaşır. Ahmet Yesevî'ye göre insanın ulaşabileceği en üst mertebeye ulaşması, Allah'a karşı görevlerinin yanında, kişinin kendini tanıması, toplumdaki, insanlar arasındaki yerini ve sorumluluklarını da bilmesiyle mümkündür. Söz konusu bu durum da değerler etiğine sahip olmakla başlar. Çünkü bir değere sahip olmayan veya olamayan insanın toplumda bir yeri olmadığı gibi Allah katında da bir değeri yoktur.

Bu bağlamda değerler eğitiminin ana ve alt başlıklarının çokluğu göz önüne alındığında ilgili başlıkları “sevgi, yardımseverlik, sabır, kanaat, doğruluk ve tevazu” gibi genel başlıklarla toparlamak daha yerinde ve pratik olacaktır. İlgili ana başlıklarla alakalı divandan tespit edilen hikmetler ise şöyledir:

2.1. Sevgi (Aşk)

Sevgi genel anlamda bir şeye bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanabilir (Türkçe Sözlük, 2011: 2081). Zira sevgi tüm evreni bir arada tutan en yüce değerdir (Aydın - Akyol Gürlü, 2014: 14). Ahmet Yesevî hikmetlerinde ele alınan sevgi kuşku yoktur ki ilahî bir sevgidir. Tasavvufta sevgi önemli bir yere sahiptir ve tasavvuf yoluna severek girmek gerekir.

Bu sebeple Ahmet Yesevî'nin hikmetleri, değerler açısından incelenmeye başlanırken sevgi değeri ile başlanmıştır. Sevgi değeri hikmetler aracılığıyla şöyle değerlendirilebilir:

Gül aşkının yurdunda bülbül oldum;

Çeşit çeşit diller ile feryat eyledim

Bütün işlerden âşıklığı zor bildim;

Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım (Bice, 2015: 125).

Dörtlükte Ahmet Yesevî, sevginin esas itibarıyla zor olduğunu ifade etmektedir. Gül ve bülbül sembolleriyle ilahî sevgiyi açıklamak ister. Burada Ahmet Yesevî Allah'a olan sevgisinden bahsetmekte ve bu sevginin ne kadar zor olsa da istenen bir duygu olduğunu ifade etmektedir. Bu sevgi öylesine güzeldir ki bir yakarış mahiyetinde Allah'tan, herkesi âşık etmesi beklenir.

“Has aşkını göster bana, şükreder olayım

“Erre” koysa, Zekeriyya gibi zikreder olayım

Eyyüp gibi belâsına sabreder olayım

Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım (Bice, 2015: 125).

Ahmet Yesevî ilahî olan sevgisinin Allah tarafından kabul edilmesini ister. Sevgisinin karşılığında şükredeceğini ifade etmektedir. Ayrıca Yesevîlikte bilinen ve sesli bir zikir olan “erre” zikrinden bahseder. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Zekeriya'nın çok zikreden ve dua eden yönü anlatılmıştır (Meryem Suresi/11). Bu dörtlükte de Hz. Zekeriya'nın bu yönüne atıfta bulunulmuştur. Dörtlükte Ahmet Yesevî Allah'ın sevgisi karşısında Hz. Zekeriya gibi şükredeceğini ve sabır timsali olan Hz. Eyyüp gibi sabredeceğini vurgular.

Cilve eyle, çılgın eyle, tutkun eyle

Mecnun eyle, el âleme rezil eyle

Mum gösterip pervane gibi bir yanık eyle

Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım (Bice, 2015: 125).

Söz konusu hikmette sevgi kavramı, asıl ismi Kays iken sonradan aşkıdan deliye dönen ve Mecnun adını alan hikâyeye kahramanı üzerinden anlatılmaktadır. Hikâyede sevgisi yüzünden rezil duruma düşen Mecnun'un bu durumdan hiç de rahatsız olmadığı aksine sevgisinin artması için Allah'a dua ettiği ifade edilmektedir. İşte bu dörtlükte Ahmet Yesevî sevgisinin böylesine yüce bir sevgi ile kıyas edilmesini uygun görmektedir. Hatta daha da ileriye giderek sevgi ve aşk için can veren pervaneyi anımsatır. Buradan da anlaşılacağı üzere bahsedilen sevgi ilahî bir sevgi olduğundan Ahmet Yesevî, sevgisi için

her şeyi göze almaktadır. Bu sevgi onu çılgın, tutkun hatta rezil etse de o ve onun gibiler bu durumdan hiçbir zaman şikâyetçi değildir.

Şevk şarabını içen kullar dünyayı boşar

Hızır babam gelip ona verir ders

Dünyayı tepip, yürü eyleyip yüzbin talak

Şöyle ere aziz canımı veresim gelir (Bice, 2015: 149).

İlgili hikmette şarap sembolü üzerinden sevgi anlatılmaktadır. Ancak burada şarap sembolüyle ifade edilmek istenen gönülde doğan ve yaşayan ilahî sevgidir. Çünkü tasavvufa göre Allah sevgisi gönüldedir. Dörtlüğün devamında ledün ilmüne haiz Hızır'dan bahsedilmekte ve ilahî sevgiye sahip olanlara Hızır'ın yol gösterdiği belirtilmektedir. Bu sevgiye sahip olanların dünya nimetlerinin tamamından vazgeçmesi işten bile değildir. Tasavvufî düşünceye göre dünya nimetleri nefsi beslediğinden bu nimetlerden vazgeçmek gerekir. Gerçek sevgi sahipleri bu türlü işlerden zaten vazgeçmiş ve kendi canlarını bu sevgi uğruna feda etmiştir.

Hakka kavuşmayı dileyenler gece ve gündüz

Dinmeyip canı ile söyler Hu zikrini

Hakk'dan ilham yetişip gelir bilsen bunu

Ahiretin azığını alasım gelir (Bice, 2015: 151).

Dörtlükte Allah sevgisi anlatılmaktadır. Allah'a kavuşmayı isteyenlerin de gece gündüz Allah'ı zikretmesi gerektiği anlatılmaktadır. Dörtlüğün devamındaki "Hû" kavramı "Allah"adı yerine kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de de Allah adı yerine kullanıldığı için tasavvufî özel ad olarak kabul edilmiştir (Pala, 2004: 210). Bu dörtlükte Allah sevgisini gönlünde barındıranların Hû zikrini söylediği ifade edilmiştir.

Tasavvuf yoluna girenlerin tek isteği Allah'a kavuşmaktır. Ahmet Yesevî Allah sevgisi dolayısıyla ahireti arzuladığını belirtir. Tek isteği Allah'a kavuşmak olanların da zamanlarını Allah'ı zikretmekle geçirmesi gerektiğinden bahseder.

2.2. Yardımseverlik

Yardımseverlik kavramı yardıma muhtaç kimselere destekte bulunma şeklinde tanımlanabilir. Bu kavram yardım ve sevmek kelimelerinin bir araya getirdiği bir değer olarak görülebilir. İnsanî açıdan önemli olan bu değer iyilik çerçevesinde de değerlendirilmelidir. Bu bağlamda yardımseverlik, kişinin kendi güç ve imkânlarını kullanarak başkalarının sıkıntılarını çözme ve refaha ulaştırma amacı vardır. Yardımseverlik değerinin dinî ve tasavvufî anlamdaki önemi Ahmet Yesevî hikmetlerinden yola çıkılarak şu şekilde açıklanabilir:

Sözü söyledim, her kim olsa cemale talip

Canı cana bağlayıp, daman ekleyip,

Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp

Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte (Bice, 2015: 63).

Dörtlükte Ahmet Yesevî, sözlerini Allah'a kavuşmayı bekleyenlere söylediğini ifade etmektedir. Tasavvufî düşünceye göre insanın yegâne amacı Allah'ı görmek ve ona kavuşmaktır. Pir-i Türkistan, söz konusu bu kişilere seslenerek yardımsever ve şefkatli olmak gerektiği vurgularken; gönlü kırık olmayanlardan kaçtığını dile getirmiştir. Zira tasavvuf ehli olan bir kişi dünyada Allah'tan ayrı kaldığının farkındadır ve gönlü hep kırıktır.

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol

Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol

Mahşer günü dergâhına yakın ol

Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte (Bice, 2015: 63).

İlgili dörtlükte yardımsever olmanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Dörtlükte yardıma muhtaç kişilere yardım etmenin ve mazlumların üzerindeki zulmü kaldırmanın önemi anlatılmıştır. İlâveten mahşer günü doğru yola yakın olmak için dergâha yakın olmak gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda bencil olan kişilerin kimseye faydası olmaz çünkü bencillik kibre götürür. Allah katında hiçbir suretle sevilmeyen ve kabul görmeyen kibir eyleminden yani kibirli kişilerden uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.

Garip, fakir, yetimleri sevindiresin;

Parçalayıp aziz canını eyle kurban;

Yiyecek bulsan, canın ile misafir

Hak'tan işitip bu sözleri dedim ben işte (Bice, 2015: 64).

Garip, fakir, yetimleri her kim sorar,

Razı olur o kulundan Allah.

Ey habersiz, sen bir sebep, kendisi saklar;

Hak Mustafa öğüdünü işitip dedim ben işte (Bice, 2015: 64).

Yardım etmek İslam dini açısından önemli bir yere sahiptir. Söz konusu hikmetlerde ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin faziletleri üzerinde durulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de garip, yetim ve fakire yardım etmek gerektiğinden bahsedilir ve "Hayır olarak ne harcarsınız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir." buyrulur (Bakara Suresi/215). Çünkü yaratılmışların en üstünü ve en şerefli olan insana yardım etmek Allah'ın bir emridir. Hikmetlerin genelinde yardımsever kişilerden Allah'ın ve Peygamber'in razı olduğu dile getirilmiştir.

Geceleri yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammet;

Garip ile yetime mürüvvetli Muhammet (Bice, 2015: 136).

İlgili beyitte yardımseverliğin önemi İslam peygamberi Hz. Muhammet'in davranışları örnek verilerek anlatılmıştır. Hikmette Hz. Muhammet'in az uyuyup çokça Kur'ân okuduğu dile getirilirken ihtiyaç sahiplerine güzel davranışlar sergilediği belirtilmiştir. Hz. Muhammet'in bu davranışları mutasavvıflar tarafından örnek alınmış ve yardımseverliğe önem verilmiştir.

2.3. Sabır

Sözlükte "dayanma, dayanıklılık" gibi anlamlara gelen sabır kelimesi; ahlâkî bir kavram olarak da başa gelen musibetlerden dolayı yakınmamak, ahiret yararını düşünerek dayanma gücü demektir. Sabır önemli bir değerdir. Diğer ahlâkî faziletlere de kaynaklık etmesi sebebiyledir ki Kur'ân'da müminlere ısrarla sabırlı olmaları emrolunmuştur (Karagöz, 2010: 567). Sabır mefhumu Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde sıkça yer bulmuştur.

Neler gelse, görmek gerek O Hüda'dan;

Yusuf'unu ayırdılar o Ken'an'dan;

Doğduğum yer o kutlu Türkistan'dan,

Bağrıma taşı vurup geldim ben işte (Bice, 2015: 98).

Dörtlükte Yusuf Peygamber kıssası hatırlatılarak sabır kavramı üzerinde durulmuştur. İnsanın başına gelen her türlü olayın Allah tarafından olduğu vurgulanarak Hz. Yusuf kıssasına değinilmiştir. Kıssada Hz. Yusuf'un evinden uzak bir yere götürülüp kuyuya atılıp öldü süsünün verilip ve babasının bu durumdan muzdarip olması anlatılır. Oğlu Hz. Yusuf'un evden uzaklaşmasına üzülen Hz. Yakup'un bu duruma karşı gösterdiği davranışlar sabır timsali olarak nitelendirilir. Zira oğlunu çok sevmesine rağmen oğlunun evden uzaklaşmasına sükûnet gösteren Hz. Yakup'un bu davranışı tasavvufta önemlidir. Dörtlükte geçen Ken'an ifadesi Hz. Yusuf'un götürüldüğü ilin adıdır. Buradan hareketle Ahmet Yesevî, doğduğu yer olan Türkistan'dan ayrılışını Hz. Yusuf kıssasına benzeterek bu durum karşısında sabır ehli olduğunu ifade etmektedir.

Gurbet değse, pişkin eyler çok hamları

Bilge eyler, hem seçkin eyler çok sıradanları

Giyer çul elbise, bulsa yer yemekleri

Onun için Türkistan'a geldim ben işte (Bice, 2015: 98).

Dörtlükte sabır, gurbet kavramı üzerinden açıklanmaktadır. Çünkü insanın pişmesi ve olgunlaşmasında gurbetin yani sabrın çok önemli bir yeri ve önemi vardır.

Tasavvufta gerçek irfana varmadan önce Allah yolunda yürüyenler vatanlarını terk ile seyahate çıkarlar. Bu kişilerin kendi vatanlarında alıştıkları âdetlerle uğraşmaları kendilerini meramlarına erişmekten alıkoyacağı korkusuyla gurbete çıkmaları esastır (Pala, 2004:170). Dörtlükte bu duruma atıfta bulunan Ahmet Yesevî, doğduğu yeri terk etmesinin sebebinin açıklar nitelikte vatanından uzaklaştığını belirtir. Ahmet Yesevî bu hikmette gurbete çıkan birinin irfana varacağını ve ham iken pişmiş duruma ulaşacağını ifade eder. Tasavvuf erbabının nefis arzularına meyletmemesi, az yiyip az uyuması ve bulduğu nimetler ile yetinmesi malumdur. Ancak mutasavvıf kişi bu duruma yakınmak yerine sabırlıdır ve şükreder. Bu dörtlükte ayrıca bu duruma da atıfta bulunulmuştur.

Has kullar gibi geceleri kaim olsam,

Mertler gibi gündüzleri oruç tutsam

Geceleri dinlenmeden "Rabbim" desem

Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar (Bice, 2015: 178).

Ahmet Yesevî bu dörtlükte has kullar ve mertler diyerek mutasavvıf kişileri kastetmiş ve bu kişilerin nasıl davranması gerektiğini belirtmiştir. Hikmette zikrin, sabrın önemi; tasavvuf yoluna giren kişilerin de her daim Allah'ı zikretmesi gerektiği anlatılmıştır. Tabii ki de bu yolda Allah'a ulaşmak isteyen birinin sabır göstermesi bir hayli önemlidir. Zira Allah'a kavuşmak bir süreç gerektirir ve seyr-i sülûk gibi manevi bir yolculuğa girmek gerekir.

Bu yol halktan Hakk'a doğrudur ve yolun sonunda görülen her şeyin Hakk'ın zuhurundan ibaret olduğu anlaşılacaktır (Pala, 2014: 414).

Heybeleri dolu barış teşbihleri "La ilahe illallah"

Hizmet eder her sabah bela çekicidir dervişler (Bice, 2015: 228).

Heybeleri solgun çüppe gönlünde yüz bin derd

İşte bu dayanıksız, dünya göze ilıştirmez dervişler (Bice, 2015: 228).

Beyitlerde tarikat yoluna gönül veren ehl-i zikir dervişlerden bahsedilmektedir. Beyitlerde, dervişlerin sıkıntı çektiği ve her daim Allah'ı zikrettikleri dile getirmektedir. İlaveten Allah yolundaki dervişlerin alçak gönüllülüğü ve dünyaya önem vermemeleri ifade edilmiştir. Beyitlerin genelinde sabretmenin önemi üzerinde durularak sabreden dervişlerin bu yolda tek amaçlarının Allah'a kavuşmak olduğu dile getirilmiştir.

2.4. Kanaat

Kanaat, dinî bir kavram olarak insanın elinde bulunduğuyla yetinmesi manasına gelmektedir. İnsanın kanaatkâr olması elinde bulunan nimetlerle yetinmesi ve buna razı olması demektir (Karagöz, 2010: 358). Tasavvufî açıdan dünya nimetlerinden vazgeçmek ve nefsi körelterek az ile yetinmek önemlidir. Dolayısıyla salikin kanaatkâr olması gerekmektedir. Kanaat kavramı, gönül eri Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinde çok farklı şekillerde yer bulmuştur.

Allah'ın sevdiği kul daima ağlayıp yürür

Hakk'tan korkup niyazını deyip seherde kalkar

Yahya gibi dinmeyip ağlayıp matem tutar

Bu dünyanı arkaya kaldırıp attı olmalı (Bice, 2015: 164).

Allah'a ulaşmayı arzulayan kişiler ömrünün çoğunu zikir ile geçirirler. Dörtlükte Allah'tan korkan kişilerin vakitlerini niyaz ile geçirdikleri anlatılmaktadır. Sufiler, dünyada Allah'tan ayrı kaldıkları için sürekli yakınır. Hikmette ayrıca insan nefsinin dünyadaki nimetlere meyletmesine karşın sufilerin dünyayı önemsemeyip hiçe saydıkları belirtilmektedir.

Gönül vermeyip dünyaya, el uzatmayıp harama,

Hakk'ı seven âşıklar ahaliden geçmişler (Bice, 2015: 227).

Beyitte Allah sevgisiyle tasavvuf yolunda ilerleyenlerin dünyaya gönül vermedikleri dile getirilmiştir. Seyr-i sülük yolunda ilerleyenler dünyanın gelip geçici olduğunun bilincinde olduğundan dolayı dünya nimetlerine meyletmezler. Beyitte bu duruma atıfta bulunularak ayrıca saliklerin ellerinde bulunan nimetlerle yetindikleri ve saliklerin nimetlerden ihtiyaçları kadarını kullanıp harama el uzatmadıkları belirtilmektedir.

Aslen fakir olsalar varlık âlemini gezseler

Zahir bâtın düzseler saadetli dervişler (Bice, 2015: 228).

Beyitte kanaat sahibi dervişler hakkında bilgi verilmektedir. Dervişler Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimselerdir.

Kanaat hazinesini bulan kişiler olarak ele alınan dervişlerin manevi yücelikleri daima imrenilecek bir durumdur (Pala, 2004: 112). Bu beyitte de dervişler fakir oluşları ve maneviyatlarının yücelikleri yönüyle ele alınmaktadır. Dervişlerin bu durumlarından memnun oldukları da belirtilmektedir. Dolayısıyla beyitte dervişlik örnek gösterilerek kanaat kavramı anlatılmıştır.

2.5. Doğruluk

TDK, doğruluk kavramını dürüst olma durumu, adalet şeklinde tanımlamaktadır (2011: 692). Tasavvufî manada da insan doğruluk üzerine olmalıdır. Salik, tasavvuf yolunda ilerlerken doğru davranışlar sergilemelidir; çünkü böylelikle Allah'a ulaşabilir. Önemli bir değer olan doğruluk kavramı Ahmet Yesevî hikmetlerinde şöyle yer almaktadır:

Namaz, oruç kılıcı, ibadetli Muhammet;

Dinmeyip tesbih söyleyici, riyazetli Muhammet (Bice, 2015: 136).

Beyitte doğruluk kavramının bir karşılığı olan Allah'ın emirlerini yerine getirme üzerinde durulmaktadır. Kur'ân'da doğruluk yerine iman ve salih ameller tabirleri de kullanılmıştır (Maide/119). Zira doğruluk her insan için aranan bir özelliktir ancak bu sıfat peygamberler için vaciptir (Karagöz, 2010: 592). Buradan hareketle beyitte yer alan imanın şartları anlatılarak doğruluk kavramı ifade edilmektedir. Beyitte doğruluk kavramı için Hz. Muhammet örnek gösterilmekte ve yaptığı doğru davranışlar vurgulanmaktadır.

Bir sözünden dönmeyen, sırrını asla demeyen

Gafil olup yatmayan EbâBekr-i Sıddık'dır (Bice, 2015: 139).

Dediği sözüne yeten, nefis ve hevadan giden,

Hak Rasul'u güçlendiren EbâBekr-i Sıddık'dır (Bice, 2015: 139).

Hz. Ebu Bekir, Peygamberimizin yanından hiç ayrılmamış ve Peygamberimiz hastalanınca imamlığı üstlenmiştir (Pala,2004: 131). Beyitlerde asıl adı Abdullah olup doğruluk yönüyle bilinen ve bu yönü sebebiyle sıddık lakabını alan Hz. Ebu Bekir'den bahsedilmektedir. Birinci beyitte Hz. Ebu Bekir'in gafil olmadığı belirtilerek İslam'ın başarılarına katkıları hatırlatılmıştır. İkinci beyitte ise Hz. Ebu Bekir'in sözünü yerine getiren ve nefis arzularını reddedici özellikleri vurgulanmıştır.

Şeriati gözeten, tarikatı doğru tutan,

Hakikati iyi bilen adaletli Ömer'dir (Bice, 2015: 140).

Bilal'e ezan okutan, şeriati bildiren,

Din sözünü anlatan adaletli Ömer'dir (Bice, 2015: 140).

Hz. Ömer doğruluk ve adaletiyle herkesi hayran bırakmış ve İslâm'a hizmet etmiştir. Halifeliği zamanında ise adaletten hiç ayrılmamıştır (Pala, 2004: 367). Beyitlerde de Hz. Ömer'in bu özellikleri hatırlatılarak adalet ve doğruluk değerlerinin önemi ifade edilmiştir. Birinci beyitte Hz. Ömer'in tasavvuf yolunda olan adaletli biri olduğu vurgulanmış;ikinci beyitte ise Hz. Ömer'in, köle olduğu hâlde Bilal-i Habeşi'ye ezan okutması olayı hatırlatılarak Hz. Ömer'in adaleti üzerinde durulmuştur.

Mümin kullar, sadıklar, sıdkı ile duranlar

Dünyalığını sarf edip cennet hurisini kucaklamışlar (Bice, 2015: 227).

Beyitte insanlara doğru yol gösterme amacı güdülmektedir. Beyitte müminlerin ve doğru yolda yürüyenlerin cennet ile mükâfatlandırıldığı dile getirilmektedir. Böylelikle insanlara doğru yolda yürümek gerektiği ve neticede refaha ulaşılacağı ifade edilmektedir.

2.6. Tevazu (Alçakgönüllü)

Birçok sözlükte tevazu alçak gönüllü olmak anlamına gelmektedir. Ahlâkî açıdan ise tevazu, kişinin nefisini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkisine koyması ve insanlara karşı kibirli olmaması demektir (Karagöz, 2010: 657). Tevazunun tasavvufî manada önemli bir yeri vardır. Mutasavvıf kişinin öncelikle nefisini yenerek alçak gönüllü olması gerekir. Ahmet Yesevî'nin hikmetlerinin birçoğunda doğrudan ya da dolaylı olarak tevazunun yani alçakgönüllülüğün izleri hissedilmektedir.

Çarşamba günü işitip ansızın Hazret vardılar;

Arslan Bab'ın evine o gün misafir oldular

Yattığı yeri-perişan görüp hayran kaldılar;

Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük (Bice, 2015: 103).

Dörtlükte Ahmet Yesevî'nin hocası olan Arslan Baba'dan bahsedilmektedir. Burada Arslan Baba'nın mütevazı kişiliği üzerinde durulmaktadır. Nitekim Allah yolunda olanlar, alçakgönüllülüğü ve fakirliği yönüyle anılmakla beraber bu kişilerin maneviyatı yüksektir. Mutasavvıf kişiler dünya nimetlerinden el etek çekerek Allah'a yönelirler. Bu dörtlükte de genel olarak Arslan Baba'nın bu özelliği üzerinde durulmuştur.

Haktan korkup mal ve parayı sevmeyeni,

Hakk'ı deyip bir an yatıp uyumayanı,

Yatsa, kalksa, Hakk zikrini bırakmayanı

Açtım batın gözlerini bina eyledim(Bice, 2015: 158).

İlgili dörtlükte salikin tevazu sahibi olması gerektiği vurgulanmaktadır. Mutasavvıf kişi öncelikle maddiyattan vazgeçip maneviyata yönelmeli ve her daim Allah'ı zikretmelidir. Tasavvuf ehli az yiyip az içip az uyur ve çokça Allah'ı zikreder. Tasavvuf yoluna giren salik yolun sonunda Allah'a varacaktır ve görülen her şeyin Hakk'ın zuhurundan ibaret olduğu yani bâtın olanların anlaşılacağı dile getirilmiştir.

Toprak gibi hor görül ol nefsin ölsün

Halk içinde rezil ol âlem gülsün

Gerçek gönülde ağlayıp gör Allah bilsin

Hakk cemalini göstermese perişan olunur (Bice, 2015: 221).

Toprak dört unsurun en aşağısındadır dolayısıyla hâkirdir. Bu nedenle tevazuya işarettir (Pala, 2004:183). Dörtlükte de toprak gibi hâkir olup nefsi terbiye etmek gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca insanın halk arasında hâkir olmasının tasavvufî manadaki önemi vurgulanmaktadır. Dörtlüğün devamında insanın hakikî manada ağlamasının insanı Allah'a götürdüğü ifade edilmektedir.

Ey insafsız dünya fani Hakk'a yan

Kul olsan Hakk zikrini dinmeden söyle

Pir-i kâmil hizmetinde cefa çek

Hakk cemalini göstermese perişan olunur (Bice, 2015: 221).

Salikin nefsin körelterek kulluğa yönelmesi tasavvufta önemlidir. Zira Hz. Muhammet tevazu timsalidir ve tevazu O'nda zirveleşmiştir (Pala, 2004: 331).İlgili dörtlükte insanın tevazu sahibi olması ve Allah'a iman etmesi gerektiği ifade edilirken dünyanın faniliği de dile getirilmiştir. Fani olan dünyada mümin insanın sefa sürmesi yersizdir; çünkü dünya müminin zindanıdır ve mümin insan dünyada cefa çekmelidir.

3. Sonuç

Hoca Ahmet Yesevi, Türk Dünyasında tasavvuf kültürünün yerleşmesi ve yayılmasında, Anadolu'nun Türkleşmesinde katkıları olan önemli bir mutasavvıftır.

Hoca Ahmet Yesevi şiirlerinde Türkçeyi iyi bir şekilde kullanarak, Eski Türk geleneğini İslamiyetle bağdaştırarak, halka benimsetmeye ve onu gerçekler hakkında bilgi sahibi olmaya; ahlaklı ve iyi insan olmaya yönlendirerek halkı eğitmeye, bilinçlendirmeye çalışmıştır. Onun şiirlerinde bu eğitim süreci, Türk milleti ve İslamiyet açısından önemli birtakım değerler aracılığıyla verilmiştir. Bu değer yargılarından en önde gelenleri sevgi, sabır, yardımseverlik, kanaat etme, doğruluk, alçakgönüllülük şeklinde sınıflandırılabilir.

Ahmet Yesevi'deki sevgi insanı sevmekle başlayan ve buradan ilahî âşka yönelen bir görünüm arz eder. Bu sevgi önemlidir. Sözü edilen bu sevgi uğruna çılgın olmak, tutkulu olmak; her şeyi göze alabilmek gerekir. Diğer önemli bir değer ise yardımseverliktir. Hoca Ahmet Yesevi'ye göre muhtaçlara yardım etmek, zulüm göreni gördüğü zulümden kurtarmak Allah'ın emridir, peygamberin tavsiyesidir. Bu yüzden bu şekilde davranan kişilerden Allah da peygamber de razı olacaktır.

Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde çok arzu edilen bir şeye ulaşmak için sabır gerektiği, ancak çektiği çile sayesinde muradına eren derviş örnek gösterilerek aktarılır. Yine onun hikmetlerine bakıldığında çok olana ulaşmak için aza kanaat etmek gereği ifade edilirken aynı zamanda insanın nefsini köreltmesinin, aza kanaat etmesinin bir derviş gibi maneviyatını yükselteceği de dile getirilen bir diğer husus olarak karşımıza çıkar.

Hoca Ahmet Yesevi, müminlerin ve ancak doğru olanların cennet ile ödüllendirileceği düşüncesindedir. Halka bu yüzden doğruluğu, doğru davranmayı salık verir. Öte yandan Hoca Ahmet Yesevi, alçakgönüllülüğün önemli bir değer olduğunu, insanın ancak kibrini ve nefsini yenmek suretiyle maneviyatını yükseltebileceğini, Hocası Arslan Babanın alçakgönüllülüğünü örnek göstererek ifade eder.

Kaynakça:

AKALIN, Şükrü Halûk–TOPARLI, Recep vd. Türkçe Sözlük. (haz. Şükrü Halûk AKALIN). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

AYDIN, M. Zeki - AKYOL GÜRLER. Şebnem. Okulda Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.

BİCE, Hayati. Hoca Ahmet Yesevî Divan-ı Hikmet. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

ÇAKAN, Varis. “Hoca Ahmet Yesevî ve Divân-ı Hikmet”. Millî Folklor 68, (Kış 2005): 201-207.

ERASLAN, Kemal. Divan-ı Hikmet’ten Seçmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

GÜZEL, Abdurrahman – TORUN, Ali. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

KABAKLI, Ahmet. Türk Edebiyatı. Cilt II, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 1994.

KARAGÖZ, İsmail – KARAMAN, Fikret vd. Dinî Kavramlar Sözlüğü (haz. İsmail KARAGÖZ). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

KÖPRÜLÜ, Fuat. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.

ÖZDEMİR, Hikmet. “Türlere İslam’ın Yolunu Açtı: Hoca Ahmet Yesevî”. Dil ve Edebiyat 6, (Haziran 2009): 18-25.

PALA, İskender. Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Kapı Yayınları, 2004.